Fordítástudomány 27. (2025) 1. szám 142–151.

Heltai Pál

Bevezetés a fordítástudományba Posztgraduális szakfordítói képzések számára

(Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, 2023. 304 pp, ISBN 978-963-646-100-3)

Macsári Istvánné Szegedi Eszter
ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola, Fordítástudományi Doktori Program
E-mail: szegedieszter123@gmail.com
https://orcid.org/0009-0008-4856-6552

Heltai Pál *Bevezetés a fordítástudományba. Posztgraduális szakfordítói képzések számára* című monográfiája 2023-ban jelent meg a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó gondozásában, a Károli Könyvek Monográfia sorozatának köteteként. A könyv kiadását a KRE BTK Fordítástudományi kutatócsoportja készítette elő, melynek korábban a szerző is tagja volt. Szakmai lektornak Fischer Mártát kérték fel, aki a kötet hivatalos bemutatóján ismertette a művet, amely bizonyára sokoldalúan felhasználható lesz a szakfordítás oktatásában, hiszen kiváló segítséget nyújthat az elméleti háttér megalapozásában, néhány fordítással kapcsolatos tévhit eloszlatásában és a metanyelv kialakításában. Mindezeken túl a gyakorlati oktatáshoz is hasznos segéd-

Hivatkozás: Macsári Istvánné Szegedi E. 2025. Heltai P.: Bevezetés a fordítástudományba. Posztgraduális szakfordítói képzések számára. *Fordítástudomány* 27. évf. 1. szám. 142–151.
DOI: https://doi.org/10.35924/fordtud.27.1.11

anyagokat tartalmaz (például 40 oldalnyi függeléket). A könyv bemutatójára 2024. október 22-én került sor a Károli Egyetemen, ahol egykori kollegái köszöntötték a szerzőt születésnapján, és ez alkalomból Klaudy Kinga professor emeritus, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének alapítója méltatta Heltai tanár úr munkásságát.

Heltai Pál számos hazai egyetemen oktatott, többek között a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemen (MATE, korábban Szent István Egyetem, SZIE), ahol a Nyelvi Intézet igazgatásával is megbízták. Az ELTE TFK Angol Intézetének tanszékvezetője, később az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának oktatója, majd a Pannon Egyetem és a Kodolányi János Egyetem tanára is volt[1]. Neve bizonyára minden fordításkutató, -oktató és -hallgató számára ismert, hiszen számos tanulmánnyal és három monográfiával gazdagította a fordítástudomány szakirodalmát. Most ismertetett műve a szerző negyedik könyve. A monográfia 304 oldalas, tizenhat – különböző hosszúságú – fejezetből áll, melyeket tizenhárom oldalas irodalomjegyzék és negyven oldalból álló függelék követ.

Ahogyan maga Heltai is rámutat a *Bevezetés*ben, a könyv témaorientált, azaz a fordítástudomány legfontosabb kérdéseit veszi sorra, felépítése így eltér a korábban megszokott történeti beágyazottságú fordítástudományba bevezető munkáktól. A megszokottól eltérő szemléletmódot tükröz abból a szempontból is, hogy kevesebb figyelmet fordít a kifejezetten csak irodalmi fordításra vonatkozó elméletekre, és elsősorban a szakfordításban is fontos elméleti háttér bemutatására koncentrál, hiszen – ahogyan a kötet alcíme is elárulja – a szakfordítóképzésben részt vevők számára készült.

A kötet nagy erénye, hogy bár megismerteti a szakfordítással foglalkozó szakembereket a fordítás elméleti kérdéseivel, mindezt úgy teszi, hogy közben bemutatja, hogyan kapcsolódnak ezek az elméletek a fordítás gyakorlati kérdéseihez. Továbbá, mivel a szakfordítóképzésben részt vevő hallgatóknak csak egy része rendelkezik nyelvészeti ismeretekkel, kiemelten törekszik a nyelvészeti témák alapos bemutatására is. A feldolgozást nagyban megkönnyíti, hogy a fogalmakat dőlt betűkkel szedi, és első előfordulásukkor csillaggal jelöli.

A könyv fejezeteinek sorrendjét a szerző szintén a gyakorlati szempontok figyelembevételével határozta meg. Az első fejezetben arra a kérdésre keresi a választ, *Van-e szükség a fordítóképzésben fordításelméletre* (15–16). Heltai válasza egyértelmű „igen", több okból is: egyrészt az elméleti kérdések tanulmányozása által a fordítóképzésben részt vevők választ kaphatnak felmerülő kérdéseikre, valamint növekedhet szakmai tudatosságuk és biztonságérzetük, másrészt a képzés során elsajátítják azt a metanyelvet, amelynek segítségével a fordítások elemezhetők, így a fordítók képessé válnak fordítói tevékenységük leírására és elemzésére.

A *Fordítás, fordítástudomány, fordításelmélet* címet viselő második fejezet a címben szereplő fogalmakat járja körül (17–23). A *fordításról* először mint folya-

[1] Heltai tanár úr életpályájáról Veresné Valentinyi Klára készített interjút a közelmúltban. https://doi.org/10.51139/monye.2024.3-4

matról, mentális tevékenységről esik szó, majd mint a fordítás eredményéről. A *fordítástudomány* leíró szemléletű diszciplínáját a szerző egyrészt a nyelvtudomány, azon belül is az alkalmazott nyelvtudomány, másrészt a kommunikációelmélet részeként mutatja be, mely a nyelvtudomány többi területéhez (például a szövegnyelvészethez, a pragmatikához és a pszicholingvisztikához) szorosan kapcsolódik. A *fordításelmélet* szűkebb területtel foglalkozik, „a fordítási folyamat és a fordított szöveg általános elméleti kérdéseit kutatja" (17). Ebben a fejezetben Heltai bemutatja még az *elsődleges* és *másodlagos kommunikációs helyzet* különbségeit, beszél a fordításról mint *interkulturális közvetítésről,* mint *függő szövegalkotásról* és mint *közvetített kommunikációról*, s végül ismerteti a fordítás különböző fajtáit: a prototipikus fordítást, az önfordítást, az írásbeli és szóbeli fordítást, valamint néhány további típust (hivatásos vagy amatőr, természetes, munka- és tanfordítás stb).

A fordítástudomány története című harmadik fejezet rövid áttekintést nyújt a fordítástudomány előzményeiről és kialakulásáról (25–26). A szerző kiemeli, hogy a fordítás mint gyakorlati tevékenység azóta létezik, amióta az emberek különböző nyelveket beszélnek, a fordításelmélet és a fordítástudomány mint tudományág viszont csak a 20. század közepén, a nyelvészet fejlődéséhez köthetően kezdett kialakulni. A fejezet megemlíti a fordításról (például a szó szerinti és szabad fordításról) folytatott első vitákat, valamint a bibliafordítások jelentőségét, továbbá néhány gondolkodó nevét is, illetve ajánl olyan szerzőket, akik a történeti kérdésekkel foglalkoztak (Klaudy 1999, Snell-Hornby 2006, Munday 2012 és Vermes 2009).

Ezután két fontos fejezet következik, melyek a fordításhoz szükséges kompetenciákról szólnak. A negyedik fejezet *A kommunikatív kompetencia* címet kapta (27–49), és abból az alapfeltevésből indul ki, hogy mivel a fordítás *közvetített kommunikáció*, a kommunikatív kompetencia fogalmának és összetevőinek ismerete fontos alapja a szakfordítók képzésének. A fejezet fő mondanivalója, hogy a *nyelvi kompetencia* önmagában nem elegendő a kommunikációhoz, szükség van *szövegalkotási, pragmatikai, szociolingvisztikai/szociokulturális* és *stratégiai kompetenciára* is. A *szövegalkotási kompetencia* (*diskurzus-kompetencia*) a koherens szöveg létrehozásának képességét jelenti, mely magában foglalja többek között a kohéziós eszközök helyes használatát és a mondatok topikjának (ismert információ), valamint fókuszának (új információ) megkülönböztetését. A *pragmatikai kompetencia* az a képesség, melynek segítségével a kontextusban rejlő jelentéseket megértjük, illetve képesek vagyunk olyan megnyilatkozásokat létrehozni, amelyek a beszédpartner (vagy az olvasó) számára érthetőek. A *szociokulturális kompetencia* a nyelvváltozatok és a nyelvi normák ismeretét, a *stratégiai kompetencia* pedig a kommunikációs nehézségek leküzdésére szolgáló módszerek összességét jelenti. A szerző hangsúlyozza, hogy a fordítónak mindezen kompetenciák megfelelő szintű kifejlesztésére van szüksége ahhoz, hogy a forrásnyelvi szöveget hatékonyan át tudja ültetni a célnyelvi közegbe. A fejezet sok példát tartalmaz, melyek segítik az elmélet megértését, az 5. függelékben pedig feladatokat találunk a kommunikatív kompetencia tudatosításához és fejlesztéséhez.

Az ötödik fejezetben (51–58) Heltai *A fordítói kompetencia* összetevőit vizsgálja abból kiindulva, hogy a hivatásos fordításhoz „olyan kompetenciára van szükség, amely nem következik automatikusan a két nyelv ismeretéből" (52), hiszen a fordítónak a két nyelv különbségeivel is tisztában kell lennie, továbbá számos egyéb készséggel, kompetenciával rendelkeznie kell, vagy el kell azokat sajátítania. A szerző először bemutatja Roger T. Bell megközelítését (1991), majd a PACTE-csoport modelljét (2003, 2005, 2011), amely a következő öt fő összetevőből áll: bilingvális, extralingvisztikai (azaz nyelven kívüli), instrumentális, stratégiai kompetencia és a fordításra vonatkozó tudás. Ezután olvashatunk a műfordításban és szakfordításban hangsúlyos kompetenciákról, végül az EMT (European Masters in Translation) fordításszolgáltatási kompetenciát középpontba helyező modelljét is megismerhetjük (2009), melyet első megjelenése óta már kétszer is módosítottak, mivel a fordítómemóriák megjelenésével és a gépi fordítás terjedésével a fordítói munka az utóbbi években folyamatos átalakulásban van. A modern fordítási gyakorlatban, ahol a minőség, a hatékonyság és a technológiához való rugalmas alkalmazkodás kiemelt jelentőségűvé vált, elengedhetetlen a fordítói kompetencia folyamatos fejlesztése.

A fordítás nyelvészeti elmélete című 6. fejezet (59–76) kiindulópontja a kontrasztív nyelvészet, amely az 1950-es évektől kezdve – a strukturalista nyelvészet elveire építve – a különböző nyelvek grammatikai és lexikai sajátosságait hasonlította össze. Ez a megközelítés jelentős hatást gyakorolt a fordítástudományra, mivel akkoriban a kutatók úgy gondolták, hogy a fordítás nehézségeit a nyelvi rendszerek közötti eltérések okozzák, ezek pedig leküzdhetők, amennyiben a fordító a fordítás során bizonyos grammatikai és lexikai transzformációkat végrehajt. E transzformációk az úgynevezett „átváltási műveletek", melyeket Heltai a fejezetben részletesen ismertet. Klaudy (1994) taxonómiája mellett bemutatja Baker (1992) és Barhudarov (1975) kategóriáit is. A szerző az utóbbi felosztást használta 1990-ben megjelent korábbi munkájában, és ennek alapján szemlélteti konkrét példákkal az átváltási műveleteket.

A fejezet további részei arról szólnak, hogy bár a kontrasztív megközelítést a fordítástudományban felváltotta a kommunikatív megközelítés, és a kutatók érdeklődése a mondatszintről a szövegszintre tevődött át, a fordításoktatásban továbbra is fontos szerepet játszhat a nyelvi kontrasztok tudatosítása, különösképpen azoké, amelyek nem egy-egy adott nyelvtani jelenséghez fűződnek, „hanem szélesebb jelentéstartományokkal kapcsolatosak, és a szövegépítés szempontjából fontosak" (75).

A hetedik fejezet címe *A fordítás relevanciaelméleti megközelítése* (77–93). Heltai korábbi műveiben is sokat foglalkozott a relevanciaelmélettel (például *Mitől fordítás a fordítás,* 2014). E kiadvány további részének elméleti alapját ez a megközelítés adja. A relevanciaelmélet részletes bemutatásától most eltekintek, csak a fordítás és a fordítóképzés szempontjából lényeges elemeket emelem ki.

A relevanciaelméleti megközelítés szerint (Gutt 1991: 200) a fordítás nyelvek közötti interpretív nyelvhasználat, amely – a többi kommunikációs aktushoz ha-

sonlóan – a relevancia elvén alapul. A fordító célja, hogy megfelelő kontextuális hatást biztosítson a célnyelvi olvasó számára, amely arányban áll a befogadó feldolgozási erőfeszítésével, ezért csak azokat az információkat közvetíti, melyek valóban relevánsak a célnyelvi olvasó számára. A fordító döntéseit tehát a költség/haszon elve irányítja, és a fordítás során figyelembe veszi a célnyelvi olvasó kognitív környezetét, kultúráját és igényeit, miközben a forrásnyelvi szöveg értelmezéséből indul ki. Heltai kiemeli, hogy a fordítás e megközelítésben nem lehet ekvivalens az eredetivel, mivel a másodlagos olvasó más kognitív háttérrel rendelkezik. A szerző azt is hangsúlyozza, hogy Gutt elmélete főként az irodalmi fordításra vonatkoztatható, hiszen a szakfordítás esetében bizonyos fokú ekvivalencia megvalósítható.

A gépi fordítás kérdései című, nyolcadik fejezetben (95–109) Heltai röviden bemutatja a gépi fordítás (továbbiakban GF) fejlődését, elsőként a szabályalapú GF-t, melynek kidolgozása az 1960-as években tulajdonképpen kudarccal végződött. Ezt követte a statisztikai GF (az 1980-as évektől), majd az utóbbi évtizedben rohamos fejlődést produkáló neurális GF. A fejezet részletesen tárgyalja a GF-t különböző szövegtípusok és műfajok esetében, és példákkal szemlélteti, melyeknél sikeresek vagy kevésbé sikeresek a gépi fordítómotorok. Heltai további tényezőket is ismertet, melyek a GF-t befolyásolják (nyelvpár, fordítás iránya, minőségi elvárások). Ezután kitér azokra a nehézségekre, melyek ma még korlátokat jelentenek a gépi fordítómotorok számára (például poliszémia, kontextus és háttérismeretek szerepe, idiomatikus kifejezések stb.), de hangsúlyozza, hogy a GF gyors ütemű fejlődése miatt elképzelhető, hogy a fordítómotorok hamarosan meg tudnak birkózni mindazzal, amivel ma még nem. Külön alfejezet foglalkozik a GF használatával a fordítóképzésben, mely pillanatnyilag az egyik legnagyobb kihívást jelenti a fordításoktatók számára. Heltai számos lehetőséget felsorol a GF-ok felhasználására a képzéseken, többek között a géppel fordított szövegek elemzését, elő- és utószerkesztését, bizonyos fordításelméleti ismeretek tudatosítását, a lektori kompetencia fejlesztését és az önellenőrzést.

A kilencedik fejezet a *Frazeológiai kompetencia a fordításban: formulaszerű elemek, kollokációk* címet viseli, és a frazeológia kiemelkedő szerepét hangsúlyozza a fordításban (111–128). A szakfordítóképzések résztvevői megismerhetik e fejezetből a frazeológiai egységek különböző típusait: az idiomatikus kifejezéseket, állandósult szókapcsolatokat (kollokációkat), lexikai frázisokat és memorizált szövegeket. Szakszövegekben ritkábban fordulnak elő idiomatikus kifejezések, mint az irodalmi szövegekben, az adott szaknyelvre jellemző lexikai frázisok és regiszterspecifikus kollokációk ismerete azonban elengedhetetlen, hiszen ez erősíti a szakszövegjelleget, és könnyebben feldolgozhatóvá teszi a szöveget.

A *Szakmai kommunikáció és szaknyelv* című tizedik fejezet az általános és szakmai kommunikáció, valamint a köznyelv és szaknyelv különbségeinek ismertetésével kezdődik (129–153). A legjelentősebb eltérést a szókincsben és egyes nyelvtani szerkezetek disztribúciójában tapasztalhatjuk. Heltai hangsúlyozza, hogy a köz- és szaknyelv között fokozatos az átmenet, majd kitér a szaknyelvi

regiszterek és a terminológia szerepére. A szaknyelvet sokan a szakmai terminológia használatával azonosítják, de ez nem állja meg a helyét, hiszen a szaknyelvi szövegek a terminusok mellett köznyelvi, valamint az általános szakmai szókincshez tartozó szavakat és frazeológiai egységeket is tartalmaznak. A három kategória nem feltétlenül különül el élesen egymástól, a terminusok esetében viszont nagyon fontos, hogy „pontosan meghatározott vagy meghatározható fogalmakhoz kapcsolódnak, és a denotatív (referenciális) jelentés dominál bennük" (134).

A fejezet további részeiben Heltai részletesen bemutatja a terminusok és köznyelvi szavak különbségeit, megkülönböztetésük nehézségeit, a terminologizáció és determinologizáció folyamatát, az általános és a kommunikatív terminológiaelmélet terminus-felfogásának különbségeit, majd rátér a terminusok fordításakor tapasztalható nehézségekre. Angol–magyar példákon keresztül világítja meg a nyelvek terminológiai rendszereinek és terminushasználatának, továbbá a különböző nyelvek fogalmi rendszereinek eltéréseit, végül megismerteti az olvasót a terminusok fordításának lehetséges eljárásaival és segédeszközeivel. A szaknyelvi kommunikációban tapasztalható terminológiai pontatlanság és a zsargonszerű nyelvhasználat problematikájának bemutatásával zárul a fejezet.

A *Kulturálisan kötött kifejezések* című tizenegyedik fejezet sokat kutatott fordítástudományi témát dolgoz fel (155–176). A fejezet bevezető része tisztázza, hogy ezek a kifejezések főleg a műfordításban okoznak nehézségeket, szakfordításban szakterülettől függ a jelentőségük, népszerű-tudományos szövegekben, társadalomtudományi szakszövegekben és turisztikai irodalomban például komoly szerepük lehet. Heltai a reália és a kultúra fogalmának meghatározása után a kultúra és nyelv közötti szoros kapcsolatról és a nyelvspecifikus kifejezésekről ír, majd rátér a kultúraspecifikus kifejezések bemutatására. A kulturálisan kötött kifejezések osztályozásánál különbséget tesz a reáliák (nyelven kívüli fizikai és szociokulturális valóságra utaló, azaz az anyagi kultúra sajátságos jeltárgyait jelölő kifejezések) és a nyelven belüli kultúraspecifikus elemek (például tulajdonnevek, megszólítások, frazeológiai egységek) között.

A fejezet további részeiben a szerző beszél a kulturális kötöttség viszonylagosságáról, egyes reálialexémák transzkulturálissá válásáról, ami ma, a globalizálódott világban különösen felgyorsult. Ezután a kulturálisan kötött kifejezések fordításával kapcsolatos kérdésekre tér rá, bemutatva és példákkal illusztrálva az idegenítő (közvetlen átvétel, közvetlen átvétel magyarázó betoldással, tükörfordítás) és honosító (általánosítás, körülírás, kulturális behelyettesítés) eljárásokat, hangsúlyozva, hogy a választás függ a fordítás céljától és a célközönség kognitív környezetétől. A szerző kiemeli, hogy a fordítás legnagyobb kihívásait a konnotatív jelentések és/vagy a kapcsolódó enciklopédikus ismeretek visszaadása jelenti, végül rámutat, hogy a kulturálisan kötött kifejezések fordítása során fellépő veszteségek elkerülhetetlenek, ezek azonban nem feltétlenül befolyásolják a szöveg általános értelmezését és hatását.

Az *Ekvivalencia és fordíthatóság* című tizenkettedik fejezet az ekvivalencia fogalmának tisztázásával kezdődik (177–203). Heltai rámutat, hogy ez a fogalom

hosszú ideig volt a fordítástudomány fókuszában, és sokáig csupán a szavak és mondatok szintjén vizsgálták, mára azonban elfogadottá vált, hogy az ekvivalenciát két szöveg közötti viszonyként értelmezzük. A lexikai ekvivalenciáról szóló alfejezetekben szó esik a denotatív (referenciális) ekvivalenciáról, a konnotatív (érzelmi-asszociatív) ekvivalenciáról és az enciklopédikus ismeretek ekvivalenciájáról. Mindhárom kategóriában számos példát olvashatunk a szószintű ekvivalencia megteremtésének nehézségeivel kapcsolatban.

A fejezet második részét a szövegszintű ekvivalencia kérdéseinek szenteli a szerző. Bemutatja néhány teoretikus ekvivalencia-felfogását (Catford 1965, Pym 1992, Gutt 1991, Chesterman 1998, Nida 1964), majd ismerteti a szövegszintű ekvivalencia szempontjából releváns szövegtulajdonságokat és az ezekre épülő ekvivalenciatípusokat, a denotatív, konnotatív és pragmatikai ekvivalenciát. Heltai megállapítja, hogy a teljes ekvivalencia nehezen érhető el, csak bizonyos típusú szakszövegeknél közelíthető meg (például természettudományos, műszaki és orvostudományi szakszövegek, EU-s szövegek esetében). A funkcionális ekvivalencia azonban többnyire elérhető, azaz „a fordítás ugyanazt a szerepet képes betölteni a célnyelvi környezetben, mint a forrásnyelvi szöveg a forrásnyelvi környezetben" (187). Ezután a szerző kitér a különböző szövegtípusok fordításánál releváns ekvivalenciatípusokra, a fejezet végén pedig a fordíthatóság kérdését is vizsgálja – szintén a szövegtípusok felőli megközelítésben. A fejezet a különböző nyelvváltozatok fordíthatósága kapcsán felmerülő nehézségek bemutatásával zárul.

A tizenharmadik fejezet témája *A fordítás folyamata* (205–221). Ezt a kifejezést egyrészt a fordítás során zajló kognitív folyamat, másrészt a fordítási projektfolyamat megnevezésére használja a fordítástudomány. Heltai részletesen foglalkozik az előbbivel, a fordítással mint kognitív folyamattal, és csak röviden tér ki az utóbbira. A fejezet elején olvashatunk az előzetes elemzések hasznáról a fordítóképzésben, majd érinti a szerző a terminológiai előkészítés fázisát, s ezután tér rá a fordítás kognitív folyamatára, melyet a relevanciaelmélet alapján konstruált folyamatábrával szemléltet (208–210).

A fejezet gerincét a fordítás monitormodelljének bemutatása adja. A monitor egy folyamatos (ön)ellenőrzést biztosító mechanizmus az emberi beszéd- és írástevékenység során, mely egyes kutatók (például Tirkkonen-Condit 2005, Englund Dimitrova 2007) következtetései alapján a fordítás folyamatában is döntő szerepet játszik. A fordítás monitormodellje szerint „a szó szerinti fordítás és a fordítás monitorozása *automatikus folyamat*: a mentális lexikon automatikusan az adott forrásnyelvi egység (szó, szókapcsolat vagy mondatszerkezet) szó szerinti megfelelőjét kínálja fel" (214). Amikor a fordító monitorja jelzi, hogy a szó szerinti fordítás nem elfogadható, akkor a fordító tovább keres. A fejezet további részében Heltai körüljárja a szó szerinti fordítást mint tudatos vagy megértési stratégiát, és kitér a szó szerinti fordítás okaira is. Végül a fordító mentális lexikonjának, illetve a fordítói monitornak a működéséről ír.

A tizennegyedik fejezet *A fordítás eredménye: a fordított szöveg* címet viseli (223–232). Heltai kiindulópontja az a tény, hogy a mai, leíró jellegű fordítástudo-

mány már nem használja a negatív, értékelő jellegű *fordításnyelv* kifejezést, helyette fordított és nem fordított szövegekről beszél, és a fordított szövegek tulajdonságainak leírására törekszik. A szerző megjegyzi, hogy „a fordítástudomány a jó minőségű fordításokat vizsgálja, a gyengébb fordításokra viszont nagyon is ráillik a 'fordításnyelv' kifejezés" (223). A fordított szövegek azon sajátosságait, amelyek egyes kutatók szerint nyelvpártól és a fordítás irányától függetlenül minden fordításra jellemzők, fordítási univerzáléknak nevezi a fordítástudomány. A fejezet további részében ezekről olvashatunk. Az egyszerűsítést, a diskurzustranszfert (vagy interferenciát), a normalizációt és a célnyelvi elemek eltérő disztribúcióját csak nagyon röviden, az explicitációt azonban részletesen tárgyalja. Az explicitáció Pápaitól (2002: 488) idézett definíciója után példák segítségével fejti ki a redundancia és az ellipszis nyelvi jelenségeit relevanciaelméleti megközelítésben, majd – szintén példákkal alátámasztva – bemutatja az explicitáló jellegű fordítási műveleteket: a kiegészítést (betoldást), felbontást (széttagolást) és a konkretizációt. Az explicitáció okáról, céljáról és szokásos szintjéről is olvashatunk, majd a fejezet végén Heltai rámutat, hogy „a szokásosnál explicitebb, illetve kevésbé explicit szöveg feldolgozása egyaránt nehezebb lehet az átlagosnál. Ezért a fordítás során a célnyelvben szokásos explicitségi szintet kell megcélozni" (232). Végül megemlíti az aszimmetria-hipotézist, amely Klaudy (2007) nevéhez fűződik. A fejezethez kapcsolódó 13. függelék az angolról magyarra történő szakszövegfordítás során leggyakrabban előforduló explicitációs műveleteket mutatja be.

A *Műfordítás és szakfordítás* című, utolsó előtti fejezetben (233–238) Heltai relevanciaelméleti keretben fogalmazza meg a különbséget a fordítás két nagy területe között. Míg szakfordításban a kódolt kommunikációra törekvés játszik nagyobb szerepet, irodalmi fordításban a következtetéses kommunikáció fontosabb. A két ellentétes pólus között átmenetet képezve helyezkednek el a fordítás különböző típusai. Irodalmi fordításnál ekvivalencia helyett az optimális hasonlóság eléréséről beszélhetünk, míg szakszövegeknél a releváns szempontokból (információtartalom, szaknyelvi stílus) nagymértékben megvalósítható az ekvivalencia. A fejezet második részében Heltai kitér a fordíthatóság, a kreativitás kérdéseire, összeveti a fordítás egységét és a fordítói kompetencia hangsúlyos elemeit, végül pedig a fordító ismereteit irodalmi és szakfordításban.

A tizenhatodik, záró fejezet *A fordítások értékelése – nyelvi normák* címet kapta (239–250). A szerző először az értékelés elméleti alapjával foglalkozik relevanciaelméleti keretben. Két fő szempontot szokás az értékelésnél figyelembe venni: a tartalmi és a megformálási szempontot, következésképp a fordítási hibákat is két nagy csoportba lehet sorolni. Információs (tartalmi) hibákat akkor találunk egy fordított szövegben, ha a fordítás nem adja vissza a forrásnyelvi szöveg értelmét (nem biztosít megfelelő kontextuális hatást). Megformálási hibáról pedig akkor beszélünk, ha a fordítás nem felel meg a célnyelv nyelvhelyességi és szövegalkotási normáinak (a szöveg megértése túl nagy feldolgozási erőfeszítést igényel). A továbbiakban szó esik a hibák súlyosságáról és okairól, az értékelés nehézségei-

ről, valamint a fordítóképzésben és a gyakorlatban alkalmazott módszerekről. Végül a fordítás és a nyelvi normák kérdését vizsgálja a szerző.

A kötet alapos bevezetést nyújt a fordítástudományba, annak minden releváns kérdését érinti. A szerző képes a könyv első oldalától az utolsóig fenntartani az olvasó érdeklődését, ami annak köszönhető, hogy az elméleti részeket világosan, érthetően magyarázza el, jól megválasztott példákkal világítja meg, és kiváló érzékkel köti a gyakorlathoz. Heltai monográfiája rendkívül jól használható a fordításoktatásban, de nem csupán tankönyvként állja meg a helyét, hanem mindenki haszonnal forgathatja, aki érdeklődik a fordítással kapcsolatos elméleti és gyakorlati kérdések iránt.

Irodalom

Baker, M. 1992. *In Other Words.* London: Routledge.

Barhudarov, L. Sz. 1975. *Jazik i perevod*. Moszkva: Mezsdunarodnije otnosenyija.

Bell, R. T. 1991. *Translation and Translating.* London: Longman.

Catford, J. 1965. *A Linguistic Theory of Translation.* London: OUP.

Chesterman, A. 1998. *Contrastive Functional Analysis.* Amsterdam: Benjamins.

Englund Dimitrova, B. 2007. *That's Close! On Translators, Interpreters, Researchers, Texts – and their Interrelations.* Paper presented at the 5th EST Congress, Ljubljana.

EMT (European Masters in Translation) expert group. 2009. *Competences for Professional Translators, Experts in Multilingual and Multimedia Communication.* Brussels.

Gutt, E. A. 1991.*Translation and Relevance. Cognition and Context.* Oxford: Blackwell.

Heltai P. 1990. *Fordítás az angol nyelvvizsgán.* Budapest: Elektrokoop.

Heltai P. 2014. *Mitől fordítás a fordítás.* Budapest: Eötvös József Kiadó.

Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata.* Budapest: Scholastica.

Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica.

Klaudy K. 2007. Az aszimmetria hipotézis. In: Klaudy K. (szerk.) *Nyelv és fordítás.* Budapest: Tinta Könyvkiadó. 117–185.

Munday, J. 2012. *Introducing Translation Studies.* London–New York: Routledge.

Nida, E. A. 1964. *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principals and Procedures Involved in Bible Translating.* Leiden: Brill.

Pápai V. 2002. Fordítási univerzálék: az explicitáció. In: Fóris Á., Kárpáti E., Szűcs T. (szerk.) *A nyelv nevelő szerepe. A XI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye.* Pécs: Lingua Franca Csoport.

Snell-Hornby, M. 2006. *The Turns of Translation Studies.* Amsterdam–Philadelphia: Benjamins.

PACTE GROUP 2003. Building a Translation Competence Model. In: Alves, F. (ed.) *Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research*. Amsterdam: Benjamins. 43–66.

PACTE GROUP 2005. Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues. *Meta* Vol. 50. No. 2. 609–618.

PACTE GROUP 2011. Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Translation Problems and Translation Competence. In: Alvstad, C., Hild, A.,

Tiselius, E. (eds) *Methods and Strategies of Process Research: Integrative Approaches in Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins. 317–343.
Pym, A. 1992. *Translation and Text Transfer. An Essay on the Principles of Intercultural Communication.* Frankfurt–Berlin–Bern–New York–Paris–Vienna: Peter Lang.
Tirkkonen-Condit, S. 2005. The Monitor Model Revisited: Evidence from Process Research. *Meta* Vol 50. No. 2. 405–414.
Veresné Valentinyi K. 2024. Interjú Heltai Pál professor emeritusszal. *Modern Nyelvoktatás* 30. évf. 3–4. szám. 129–138. https://doi.org/10.51139/monye.2024.3-4
Vermes A. P. 2009. *Basics of Translation Theory and Practice.* Eger: Líceum.